

ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ: FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -4- Gotinên Pêşyan ên Hevpar û Çîrokên Wan Di Farsî, Kurmancî û Zazakî de -4- Stories of Common Proverbs: Persian-Kurmanji-Zazakî -4-

Hasan ÇİFTCİ¹

Özet

Bu makale karşılaştırmalı halk edebiyatıyla ilgilidir. Ortadoğu'nun eski halklarının dillerinden Farsça, Kurmancî ve Zazakî'de ortak atasözlerinin hikâyelerini ve kaynaklarını konu edinmektedir. Yer yer atasözleriyle ortak olan Arapça ve Türkçe atasözlerine de yer verilecektir.

Atasözleri halkların tarihi süreçte şekillenen yaşam biçimini, adet ve geleneklerini ifade eden yasalar hükmündedir. Atasözleri yüzyılların geçmesiyle şekillenir ve toplumun ahlâkî, dinî ve dünyevî değerlerini ifade ederler. Toplumun tarihsel kültürünü kuşaktan kuşağa aktarırlar.

Bu makale ve aynı konuyla ilgili seri halde yayımlanacak diğer makaleler adı geçen Müslüman halkların düşünsel, dilsel ve kültürel ortak değerlerine de ışık tutacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözlerinin hikâyeleri, ortak atasözleri, Farsça, Kurmancî, Zazakî atasözleri.

1 Prof.Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (hciftci62@hotmail.com).

Kurte

Ev gotar bi edebiyata gelêrî ya berawirdî re têkildar e. Çavkanî û çîrokên gotinên pêşîyan ên hevpar ên farsî, kurmancî û zazakî ku zimanên qedîm ê neteweyên Rojhilata Navaras in, di hundirê xwe de dihevwîne. Car caran dê behsa gotinên pêşîyan ên tirkî û ‘erebî yên hevpar jî bête kirin.

Gotinên pêşîyan di nava pêvajoya dîrokê de weke zagonên neteweyan e ku şiklê jîna wan, kevneşopî û ‘edetên wan destnîşan dikin. Gotinên pêşîyan di nava demsal û sedsalên dûr û dirêj de dişikilin û nîrxên dunyewî, olî û exlaqî yên civakan berpêş dikin. Çanda dîrokî ya civakê ji nîfşekê derbasî nîfşên din dikin.

Ev meqale destpêka rêzemeqaleyan e ku dê li ser gotinên pêşîyan ên hevbeş raweste. Herwiha ev xebat dê ji bo nîrxên çandî yên hevpar ên neteweyên navborî bibe fanûseke rewneq.

Peyvên Sereke: Çîrokên gotinên pêşîyan, gotinên pêşîyan ên hevpar, Farsî, Kurmancî, Zazakî

Abstract

This article is about comparative folk literature. It deals with the story of the common resources of the languages of the ancient peoples of the Middle East such as Persian, Kurmanji and Zazakî. It will partly touch on the common Arabic and Turkish proverbs

Proverbs are the rules that express lifestyles, customs and traditions of the peoples which are formed along the centuries. Proverbs are shaped by the passing of centuries and they express moral, religious and worldly values of the society. They transfer the historical culture of the society from generation to generation.

This article and other articles which are going to be published on the same subject in series will enlighten intellectual, linguistic and cultural common values of the Muslim peoples.

Keywords: the story of proverbs, common sayings, Persian, Kurmanji, Zazakî, Turkish

Giriş: Bu makale, seri halde yayımlanması düşünülen Kurmancî, Zazakî ve Farsî ortak atasözleriyle ilgili makalelerin dördüncüsüdür. Diğerleri daha önce Bingöl Üniversitesi *Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*’nin farklı sayılarında yayımlanmış ve *konu, düşünce* (anlam) ve *biçim* açısından ayrıntılı şekilde analiz edilmişti. Bu makalede de İslâm milletleri kültüründe ortak olan Türkçede “Kılıç yarası iyileşir ama dil yarası iyileşmez”; Zazakî’de “Cay xençerî weş beno,

cay qalan weş nêbeno”; Kurmancî’de “Birîna şûr qenc dibe, şuna gotinan qenc nabe” şeklindeki ortak atasözleri ve aynı anlamda Arapça ile Farsça olanları inceleneyecektir. Ayrıca anlam bakımından bu atasözüne yakın ilgili diğer bazı ortak atasözleri, deyimler ve bunlarla ilgili hikâyeler üzerinde durulacaktır.

Genel anlamda dil canlı varlıklar arasında bir iletişim aracıdır. Bu iletişim aracı olan dil, oluşturduğu söz muhataba etkisinden dolayı bazen şeker ve bal gibi güzel nesnelere benzetilirken bazen de zehir, kılıç ve ok gibi kötü ve zararlı nesnelere benzetilir. Aşağıda görüleceği gibi konuyla ilgili atasözlerinde ve deyimlerde insanın (muhatabın) ruhunda, yüreğinde iç dünyasında oluşturduğu manevî tahribat çoğunlukla *dil yarası, söz yarası, acı söz, ısırmacı söz, kötü söz* vs. terkiplerle dile getirilmektedir. Bunlar genelde *mecaz, kinaye, metafor (istiare), benzetme (teşbih), cinas* vb. söz sanatları marifetiyle, bedende fizikî tahribatı oluşturan *kılıç, bıçak, hançer, ok, kurşun, taş, zehire* veya bunların meydana getirdiği yaraya benzetilmektedir. Sayıları bir hayli fazla olan bu mevzudaki atasözleri ve deyimlerin çeşitli versiyonlarının Türkçe’de, Farsça’da, Kurmancî’de, Zazakî’de ve Arapça’da ortak olduğu görülür. Aynı veya yakın coğrafyaları paylaşan söz konusu kavimlerin kültürlerindeki bu ortak atasözleri onların tarihsel müşterek kültür, inanç, algı ve değerlerini ifade etmektedir. Bu ortak atasözlerini farklı şekillerde kategorize edebiliriz.

I. İlgili Bazı Ortak Atasözleri

1. Konuyla ilgili ortak atasözlerinin bir kısmı, dilin kemiksiz olduğu ve bu sebeple insan *dilini tutmazsa* ve halkın tabiriyle *dilini kesmezse* dilin, istediği tarafa dönerek iyi kötü her sözü söyleyebileceğini ima eder. Dolayısıyla insan dil aracılığıyla doğru veya yanlış her şeyi söyleyebilir. Dilin kemiği yoktur ama dil kemiği kırabilir. Yani dil söyleyeceği kırıcı ve incitici sözle insana aşırı ıstırap ve acı verebilir.

K:

Ziman bê hesti ye, digere.

Ziman ne kaş li ber hene û ne kendal.

Zimane sor e li pêşî ne gelî ye ne zor e.

Z:

Zon de aste çino.

Zon nermo, her qisê ki vano.

T:

Dilin kemiği yok.

Dil kemiksizdir ama kemiği kırar.

F:

زبان استخوان ندارد، هر جور بگردانی می گردد.

Dilin kemiği yoktur; istediğin tarafa döndürebilirsin.

A:

اللسان ليس عظاما؛ لكنه يكسر العظام! فاحذره!

Dil kemik değildir; fakat kemiği kırar! Dilden korun!

2. Konuyla ilgili ortak atasözlerinin bazısında da dil ve dilin çıkardığı söz keskin kılıca, bıçağa, hançere, oka ve taş benzetilmiştir. Bu nesnelere nasıl fizikî açıdan bedende öldürücü ve acı verici derin yaralara yol açıyorsa, dilin söyleyeceği sözler de yürekte ve kalpte manevî açıdan yıpratıcı, üzücü, ısırtıcı, ıstırap verici yaralar oluşturulabilir. Kılıç bir insanı öldürürken, dille söylenen söz binlerce insana acı verebilir. Dille verilen *emir demiri kesebilir*.

K:

Ziman ji şûr tûjtir e.

Şûr mêrekî dikuje, ziman hezaran.

Ya ziman dibirre şûr jî nabirre.

Z:

Qıso çetin şımşêr ra tuzo.

Şımşêr ke zu kisenno, zon hozoru kisenno.

T:

Dil, kılıçtan çabuk öldürür.

Dil kılıçtan keskindir.

Dilin dikenini vardır, batar.

F:

زبان گوشتین است و تیغ آهنین.

حرف هست از شمشیر بدتر.

Dil ettir ama çelik kılıçtır.

Söz var, kılıçtan beter.

A:

كلم (جرح) اللسان أنكأ من كلم الحسام.
 اللسان أجرح جوارح الإنسان.
 أشد السموم فتكا سم اللسان.
 يا رَبُّ السَّنةِ كالسيوفِ تقطعُ أعناقِ أصحابِها

Dil yarası, kılıç yarısından beterdir.

Dil, insan organlarının en yaralayıcısıdır.

En öldürücü zehir, dil zehiridir.

Çok dil var kılıç gibi; sahiplerinin boynunu vurur.

3. Dil ve dilin söylediği söz, insana hem dost kazandırır hem düşman; hem fayda sağlayabilir hem zarar verici olabilir. İnsanın başına ne gelirse –iyi-kötü-dilinden ve ağzından; muhabata yönelik konuştuğu ve çıkardığı sözlerden dolayı gelir. Uzun dillilik muhabatı kırmak ve incitmekle sınırlı kalmaz aksine hem başkalarını hem insanın kendisini rahatsız eder.

K:

Ziman him dost, him dijmin e.

Ziman him yar e, him neyar e.

Zimân lê bi-gare, ser be rahate

Zimâne! Hetâ to-m cirân-a xoş-i nâbin-em li giyân-a

Çi bi serî mera werê, ji dev û zimanî mera ye.

Çi bikê, dev û zimanê dirêj dikê.

Zimanê dirêj, darkutê serê xwediyê xwe ye.

Z:

Zon hem dosti, hem ki dîsmêni pêda keno.

Zon insani hem dosto, hem ki dîsmêno.

Zıwan merdım belayê sarê merdım.

T:

Dili kötü olanın, günü kötü.

Dilim, dilim dilim olasın, başıma bela olasın.

F:

زبان است که بلا می آورد، زبان است که یلو می آورد.

زبان به سر گفت: «چرا درد می کنی؟» گفت: «اگر تو لال شوی، من درد نمی کنم.»

Dil var bela getirir; dil var pilav getirir.

Dil başa dedi: “Neden ağrıyorsun?” Dedi: “Eğer sen lâl olursan; ben ağrı-mam.”

A:

لسان عدوی.
بلاء الإنسان من اللسان.
حفظ اللسان راحة الانسان.
يقول اللسان للجوارح كل صباح وكل مساء: «كيف أنتن.» فيقلن: «بخير إن تركتنا.»

Dil, düşmanım.

İnsanın rahatı, dilini korumakla olur.

İnsana bela, dilinden gelir.

Dil her sabah ve akşam bütün organlara sorar: “Nasılısınız?” Organlar der: “Bizi rahat bırakırsan iyiyiz.”

4. Dil ve dilin söylemesine vesile olduğu söz, bazen sahibinin kellesinin uçurulmasına ve genç yaşta darağacına veya öldürülmesine yol açabilir. Bir önceki maddeden farkı, tarihte görüldüğü üzere birçok insan (Nef’î, Nesîmî, Hallaç gibi hicivci şairler, taşkın sözler söyleyen sûfliler ve siyasîler) dilleri yüzünden idam edilmiştir veya farklı cezalara maruz kalmıştır.

K:

Zimanê dirêj edûyê serî ye.

Zimanê dirêj, bela sêrî ye.

Ziman daqoqê serî ye.

Z:

Zon, sari rê belao.

Zonê isoni, sarê isoni fino bela.

Zon hem dosti, hem ki dîsmêni pêda keno.

Zon insani hem dosto, hem ki dîsmêno.

T:

Dil adamı vezir de eder rezil de

Dil dursa başa ihsan; dilden gelir başa noksan.

Dil esen, baş esen; dildir baş kesen.

Dil insanın düşmanıdır.

Dilinin belasından aklını korusun.

Dil kafanın belasıdır.

F:

زبان بسیار سر بر باد داده است.
زبانِ بد، بلای جان / بلای سر است.
زبان، با سرش بازی می کند.
زبان سرخ سرسبز میدهد بر باد.

Dil, çok kelleyi yele vermiş.
Sivri dil, canın/ başın belasıdır.
Dili, kellesiyle oynuyor.
Kızıl dil, yeşilbaşı yele verir.

A:

في اللسان هلاك الإنسان.
لسانك حصانك، إن صنته صانك.
اياك! أن يضرب لسانك عنقك.
اللسان الطويل يقصر العمر.
رُبَّ رَأْسٍ حَصِيدٍ لِسَانٍ.

İnsanın helaki, dil yüzünden olur.
Dilin senin kalendir; dilini korursan o da seni korur.
Dikkat et! Dilin kelleni uçurmasın!
Uzun dil, ömrü kısaltır.
Birçok kelle, dilin hasadıdır.

5. Kılıç, bıçak, hançer, ok, kurşun, taş, yılan ve akreple yılan ısırığı ve zehiri nasıl bedende maddî yaralar açıyorsa, kötü ve ısırıcı dil ve dilin oluşturduğu sözler de muhatapların yüreğinde, kalbinde ve iç dünyasında görülmeyen onarılmaz yaralar ve sızılar meydana getirir. Söz konusu somut aletlerin açtığı yaraların zamanla iyileşip unutulması mümkün olsa da; kötü, ısırıcı ve acı sözlerin ruh üzerinde açtığı yaraların iyileşmesi/ unutulması imkânsızdır. Bu hususları dile getiren atasözlerinin sayısı oldukça fazladır. Bir kimse başka bir kimseyi kırıcı bir sözle eleştirir ve sonra pişman olur onun gönlünü almaya çalışırsa, kırılan kişi bu söz ile karşılık verir. “Dil yarası kılıç yarısından beterdir.” Kılıç yarası iyileşir ama dil yarası iyileşmez.

K:

Birîna xeberan ji birîna şûr xerabtir e.
Birîna şûr qenc dibe, şuna gotinan qenc nabe.
Birîna ziman ji birîna xiştikê kûrtir e.
Birînê kêrê çê dibe ê zimên çê nabe!

Z:

Cay xençerî weş beno, cay qalan weş nêbeno.
Dırbetia qersune bena wes, yê qesê xırabın wes nêbena.
Cay xençerî weş beno, cay qalan weş nêbeno.
Qesa xıravine zê gersune isoni lone kena.
Qesa xıravine zê tire isoni lone kena.

Qesa xıravıne mezgê isoni lewnena.
Qeso xıravın zê vasê boyınıyo.
Qal estî kıştan merdım qul kenî

T:

Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz)
Kılıç yarası sağalır, dil yarası sağalmaz.
Kılıç yarası iyileşir ama dil yarası iyileşmez.

F:

Zexm-ê zabân ez zexm-ê şemşîr bedter-est.

زخمِ زبان از زخمِ شمشیر بدتر است.
زخمِ سر خوب شد زخمِ دل خوب نشد.
سخنِ بد مرد را می کشد.
زخمِ شمشیر/ تیر خوب می شود اما زخمِ زبان خوب نمی شود.
زخمِ زبان بیشتر از زخمِ خنجر می کشد.

Dil yarası, kılıç yarısından beterdir.
Baştaki yara iyileşti, gönül yarası iyileşmedi.
Kötü söz adamı öldürür.
Kılıç/ Balta yarası iyileşir ama dil yarası iyileşmez.
Dil yarası hançer yarısından fazla sürer.

A:

جراحاتُ السنانِ لها التيامُ و لا يلتام ما جرح اللسانُ
إحفظ لسانك أيها الإنسان.. لا يلدغناك/ لا يُقَنَّنَكَ إنه تُعبان.
جرحُ اللسانِ أشدُّ من جرحِ اليدِ.

Kılıç yarası iyileşebilir; dil yarası asla iyileşmez.
Ey insan, dilini koru; kesinlikle dil yılandır; seni sokmasın/ öldürmesin.
Dil yarası, el yarısından beterdir.

6. Konuyla ilgili ortak atasözlerinin bir kısmına göre acı, ısıracı ve kötü söz kötü dilden çıkar ve dolayısıyla kötü söz, sahibinindir. Dolayısıyla kötü söz, sahibinin kişiliğiyle ilgili olup karakterini ve huyunu ortaya koyar. Aynı şekilde iyi söz de ahlâkı ve karakteri iyi kişilerden çıkar.

K:

Gotnên xerab ên xwedyan in.
Gotina xirab ya xwediyê xwe ye.
Gotenên xerab wekî gîyayê kûvî ne, neyên avdanê jî hêşîn dibin.

Z:

Qala xirabe, ê wayîrî ya.

Qala xırav yê wayêr a.

T:

Kötü laf kötünden çıkar.

Kötü söyleyen iyi işitmez.

Kötü söz yılan zerhirinden acıdır.

Kötü söze “Nereye gidiyorsun?” demişler, “Geldiğim yere dönüyorum” demiş.

F:

حرف بد از زبان بد باشد.

زبان بد را مار یزند.

Kötü söz kötünden (dili kötünden) çıkar.

Kötü/ Isırcı dili yılan soksun

A:

المرءُ باصغريه: قلبه ولسانه.

لسان المؤمن من وراء قلبه، وقلب الكافر من وراء لسانه.

اللسان عضو صغير به يكشف الأطباء عن أمراض الجسد، والحكماء عن أمراض النفس.

Kişi iki küçük organıyla var olur: Kalbi ve dili.

Müminin dili, kalbinin arkasındadır; inkârcının kalbi, dilinin arkasındadır.

Dil küçük bir organdır; tabipler ondan beden hastalıklarını; hekimler (psikologlar) de ruh hastalıklarını teşhis ederler.

7. Sonuçta tatlı sözler; ikna edici, okşayıcı yumuşak ifadeler inatçı ve serkeş insanları etkileyebilir ve hem sahibi hem muhatap için bir şans ve devlettir.

K:

Zimân-i xoş le-bahşt-e-râ hâuva.

Zimanê şîrîn mar ji qulê derdixe.

Zimanê xweş bihara dilanê.

Gottenên xweş şadbuna dilan e.

Z:

Qala weş mari ra vecena.

Qıso rınd mori lone ra vezeno.

F:

زبانِ خوشِ مار را از سوراخ بیرون آورد.
سخنِ خوب از قند شیرینتر است.

T:

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.

Kötü söz insanı dininden çıkarır, tatlı söz yılanı ininden.

A:

المسلمُ مَنْ سَلَّمَ المسلمونَ من لسانه ويده.
لا شيءٌ أطيبُ من اللسانِ إذا طابَ، ولا أخبثُ منه إذا خبثُ.
قال الرأسُ للسان: ما دمت أنت جاري فلن أعرف الراحة في حياتي.
مَنْ وَفَى شَرًّا لِقَلْبِهِ وَفَقَبَّهِ وَدَبَّ بِهِ فَقَدْ وَفَى.
فاحفظ لسانك تسترح.

Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir.

İyi olursan dilden iyisi olmaz; kötü olursa dilden kötüsü olmaz.

Baş dile dedi ki: “Sen var olup döndükçe hayatımda asla rahat bulamam.

Kim dilinin, midesinin ve uçkurunun (ferç) şerrinden korunursa o kurtuluşa ermiştir.

Dilini koru, rahatlırsın.

Aslında konuyla ilgili adı geçen dillerde ve kültürlerde çok sayıda atasözü vardır. Hapsini burada aktarmak makalenin amacını ve sınırlarını zorlar. Dolayısıyla bir kısmıyla iktifa edildi.

II. Konuyla İlgili Kurmancî ve Zazakî Hikâyelerin Özetleri

Burada, *kıhç yarasının iyileşmesi ve dil yarasının iyileşmemesi* temasını içeren ortak atasözünün hikâyesiyle ilgili ikisi Kurmancî, biri Zazakî ve üçü de Farsça olmak üzere, kaynaklarda bulduğum altı hikâyeye aktarılacaktır ve Kurmancî ile Zazakî olanların Türkçe özetleri verilecektir. Farsça olanların ise haliyle Türkçe çevrileri verilecektir.

Şimdi sırayla ilgili hikâyelerin kısaca özetlerine bakalım.

Kurmancî 1

Ayı ile Adam (Hirç û Meriv):

Bir adamla bir ayı dost olurlar. Yıllarca beraber yaşayıp yardımlaşarak birbirlerini korurlar. Bir gün nedense adam ayıya “Senden kötü koku geliyor” der. Ayı adama “Baltayı al... başıma vur” der. Adam “neden?” dese de ayı ısrar edince adam baltayı alır ayının başının ortasına vurur ve başı yarılan ayı çıkıp gider. Aradan yıllar geçer. Adam bir gün bir yerde ayı ile karşılaşınca ayı der: “Korkma!

Gel yaklaş bak yaradan bir iz görüyor musun?” Adam bakar yara iyileşmiş. Ayı der: “Gördüğün gibi, başımdaki yara iyileşmiş; ama bana söylediğin o söz hâlâ aklımda. Hatırladıkça sinirlenip üzülüyorum.”

Kurmancî 2

Hançerlerin yeri iyileşir; evet! Kötü sözlerin yeri iyileşmez (Sax dibit şona xencera belê sax nabit şona xebera!)

Aslında hikâye birbirine eklenmiş iki hikâyeden oluşur. Birincisinde bir adam, oğluna “Git bana en iyi etten al” der. Oğlu pazara gider dil satın alır, getirir. Ertesi gün oğluna “Git bana en kötü etten al” der. Oğlu gider yine dil satın alır, getirir. Babası bunun hikmetini sorunca oğlu der: “*Babacığım, dil iyi olsa ondan iyisi olmaz; yaptığın iş iyi olmazsa ondan kötüsü olmaz...*”

Hikâyenin kalan kısmında bir adamın üç karısı vardır. Biri *hırsız*, biri *hîz* (kötü kadın) ve diğeri *sivri dillidir*. Samimi bir arkadaşıyla (*destbira* ile) anlaşarak karılarından boşanırlar ve üç karısını arkadaşı alır; adam da iyi bir kadın olan onun tek karısıyla evlenir. Arkadaşı aldığı üç karıyla evini yükler köyden çıkıp gider. Yolda karşılaştığı dereden karıları tek tek sırtına alarak sudan geçirir. Sivri dilli karıyı geçirirken suyun ortasında ellerini gevşeterek kadını düşürür; sivri dilli hanım boğulup gider. Adam hırsız karıyı, ev hanımını yapar. Kötü karıyı da iki kapılı bir odaya koyar. Hırsız karı kendi kendine düşünür; *ben iki kumayla paylaştığım evde onlardan habersiz bir şeyler çaldım; şimdi evin tamamı bana emanet; artık hırsızlık yapmama gerek kalmadı*. Kötü kadın da kendi kendine; *eski kocam üç karının kocasıydı; beni baskı altında tutar benimle yeterince ilgilenmiyordu. Şimdiki kocam rahat, üstelik beni iki kapılı bir odaya koyarak bana dostumun öbür kapıdan kaçmasına fırsat tanımış ve beni vicdanımla baş başa bırakmış* der. Her iki hanım içten tövbe ederek eski alışkanlıklarını bırakırlar ve aile huzura kavuşur.

Zazakî

Kötü sözün yarası iyileşmez (Cayê Qale Weş Nêbeno)

İnsanlara güvenmeyen bir adam toplumdan kaçarak karısıyla birlikte ıssız bir yerde bir ev kurar ve kış için hazırlık yaparlar. Kış olur, bir gün kapı çalınır gelen bir ayı, onu içeri alırlar. Ertesi hafta yine kapı çalınır gelen bir kurt onu da içeri alırlar. Ertesi hafta yine kapı çalınır, hanım kapıyı açar gelen bir insan. Adam, itibar etmediği için insanı eve almak istemez. Hanımı hayvanlardan korktuğu için adamı eve almak için ısrar edince kocası ses çıkarmaz, onu da eve alırlar. Hanımın pişirdiği yemeklerden onlara da yedirirler. Kışı geçirip ilkbahar gelince ayı gider bir sürü (koyun) getirir. Adam çok zengin olur. İnsan da, kap kacak ustası olduğunu, ihtiyaç duyarlarsa kendilerine bedava kap kacak vereceğini söyler ve gider. Kurt da adama iki tüyünü verir; darda kalırsa tüyleri birbirine

sürtünce anında imdadına yetişeceğini söyler ve gider. Hanım kocasına, “Git, bize o insandan kap kacak al getir; yiyecek koyacak yerimiz kalmadı” der. Adam sora sora insanın evini bulur. İnsan adamı yedi kapılı bir eve götürür ve kapıları bir bir kilitler. Adam evdeki insan etlerini görünce insanın bir yamyam olduğunu anlar. İnsan tam adamı öldürüp yiyeceği sırada, kurdun ona verdiği tüylerini birbirine sürter ve kurt kapıları kırarak içeri girer insanı öldürüp adamı kurtarır.

Ertesi kış da ayı ve kurt ile geçirirler. Bir gün şöminenin yanında ısındıkları bir sırada kadın kocasına der: “El, insanları arkadaş edinir sen hayvanları arkadaş edinmişsin... ayı pis kokuyor.” Ayı da bunu duyar. İlkbahar olunca ayı dışarı çıkar ve adama “Tüfeği al başıma sık” der. Adam olmaz dese de ayının ısrarı üzerine bu işi yapar. Ayı kaçıp gider. Bir yıl sonra gelir der: “Kardeş başıma bak! Yaranın yeri iyileşmiş ama o kötü sözün yarası iyileşmez” der.

III. Ortak Atasözleriyle İlgili Hikâyeler

1-Hirç û Meriv

Gotina gotîya gelek sala berê meriv û hirç dibine biraêd hevdu. Hevra diçin û tèn, miqatîyê li hevdu dikin, alî hev dikin. Usa sal tèn û derbaz divin diçin. Rojekê, çawa dibe, meriv dibêje hirçê:

-Bîn ji te tê. . .

Hirç wê gavê dibêje mêriv:

- Balte hilde destê xwe.

Meriv dibê:

- Bona çi?

Dibê:

- Ez tera dibêm, hilde!

Meriv çar û neçar balte hildide destê xwe. Hirç serê xwe nêzîkî wî dike, dibê:

- De orta serê minxe. .

Meriv sil dibe, xwera dibê: “Çawa serê wîxihim, qe tiştê usa dibe?”

Şûnda vedikşe, destê wî naçe.

Hirç dibê: -Ne min tera go “lêxe”, çira lê naxî?

Meriv çi bike? Evê carê çar û neçar balte hema digire li orta sere wî dixê...

Hirç îda kere-ker radibe diçe. . .

Ji wê rojê muxdarekî dirêj derbaz dibe. Rokê jî meriv lê dinhêre hirç va hat. Dilê xweda dibêje: “Pî, ev çi ecêv?” Xwe dide alîkî. Hirç ku ranêzîkî wî dibe, jêra dibêje:

-Qurba, tişteki nebe dilê xwe, ez tişteki tera nabêjim. Were nêzikî min.

Meriv evê carê jî çar û neçar nêzikî wî dibe.

Hirç dibê: -De naha serê min binhêre, çika cîyê lêxistina xwe dibînî?

Meriv serê wî pak dinhêre, dîna xwe didê- sipî saxe.

Hirç dibê: -Hi çawane, te tişteki dî?

Dibê: -Na, welle!

Dibê: *-Te dît, birîna serê min qenc bûye, lê ew xwberê xirav te minra got, hê - hê bîra min dane. Gava dikeve bîra min, kerba, ez gelekî ber xwe dikevim.*

Û ji wê rojê şûnda hirç û merî dûrî hev dikevin.²

2-Sax dibit şona xencera belê sax nabit şona xebera!

Dibêjin carekê meznêkê got kurê xwe “Here ji min ra baştir goşt bikre.” Kur rabî çû ezman kirî, babê got: Eve ye baştir parçe ye? Kurî got: Belê.

Roja paşî babê got: here pîstir parçe bikre. Kurê çû her dîsa ezman kirî. Babê got: Baş e min duhî got: Here baştir parçe bikre to çûyî te ezman ji min ra anî û îro min got here pîstir parçe goşt bikre to çûyî te her ezman anî, ev çî ye? Kurî got: *Babo ji ezmanî baştir nîne gava li başîyê da bit û çakîyê bêjit belê gava karê wî bî ne başî û xirabî ji wî pîstir nîne.*

Dibêjin carekê mirovekê sê jin hebîn û her sê jinên wî êk hîz û ya dî diz bî û ya dî ezman pîs bî. Ji lewma hemî çaxa mêrê wa mirûto bî rû gevz bî û dîlnexweş bî, carekê dostekê wî pirsyar jê kir: Erê destbira çima to hinde bi xem û derdî? Got: Destbira halê min û her sê jinên min eve ye. Dostê wî got: Baş e, bira to bi xwe dizanî jinka min gelek baş û xweşerm e; belê pa to jî gelek dostê min î vêca heke te bivêt her sê jinên xwe bide min ez ê ya xwe bidime te? Xweyê her sê jina got: Xwezî bela her sê jina ji min vebîya heke bimirna min ji bîya min pê xweş bî; her duka bi êk guhurîn wî her sêkên xwe danê ewî jî jina xwe dayê. Xweyê her sêka rabî mala xwe ji gundî barkir û hersê jinên xwe dan li dîv xwe û çû, li çaxekê li semta avek boş hat, rabî jina xwe ya diz da pişta xwe derbazkir û zivirî hat ya hîz jî derbazkir û zivirî ya ezmandirêj jî da pişta xwe çû nîva avê her du lingên xwe ji ber xwe kirin û destên wê ji destê xwe vekirin û berda li avê da. Ji qestika bi dîv da bezî belê pa xwe ne gihandê heta xeniqî û çû. Piştî hingê rabî ya diz kir kevanîya malê û ya hîz kir li ûdak du dergeh da! Ya diz dest avêt dizîya xwe ji vê qurnetê dizî bir bo qurneta dî ji vê hebanê bo hebana dî! Dûmahîkê ji xwe ra got: Pa bi Xudê dîn jî ne wek min in, baş e ez ji kê didizim? Heta niho min dizî ji hewya xwe ya kevana malê dikir, vê gavê ez bi xwe kevanî me. Pa soz bit ez êdî dizîyê nekim. Ya hîz got: Baş e, min hîzî dikir ji kerbê mêrê xwe da çunkî hinde nobedarî û hişyarî li min dikir min jî ji kerbê wî da hîzî dikir da bizanit ew

2 Hecîyê Cîndî, *Hikyated Cimeta Kurda VI*, Weşanxana Asoxîk, Yêrêvan 2005, s.214-215.

bi min ra serder nabit. Baş e, vê gavê vî camêrê he ez ê kirme li ûdek du dergeh da, da gava ew hat heke yarê min li jor ve bit li dergeh dî ra derdikevit, yanî ez hîştîme li ser bextê min pa soz bit ez hêdî hîzîyê nekim. Her duka tobe kir, tobeka ji dil û bîn jinên bijare û dil daxwaz. Piştî hingê zivirî gundê xwe yê berê, çaxê dostê wî yê - mêra jina yê berê - her du jinên wî dîtin û zanî ka bîne çî şengejin! Ma guhişî û pirsyar jê kir: Baş e, te çawa ev jin ho rastkirin?

Ew çîroka xwe jê ra got. Got: Pa ka ya dî? Got: Min bi avê da berda bela wê ji xwe vekir. Got Bo çî te ew jî rast nekir wek hewyên wê? Got: Min nekarî û ez ê nekaribim, çunkî hîz hîzayetîya xwe dihêlit, diz dizîya xwe dihêlit, belê ezmanê pîs pîsîtîya xwe nahêlit”.³

3-Cayê Qale Weş Nêbeno

Cayê bî cayê çinî bî, yew mêrdek bî. Mêrdek wano “Ez gere (gani) însanî ra birema, şêre xwu rê yew ko. Îhtibarî însanî nê beno.”

Ew mêrdek kê xwu, cenîya xwu gêno yew yaban ra roşenê, kê xwu virazenê, weyra di benê. Heme zexîra xwu dekenê zerre ew heywanî cîne zî benê.

Zimistan beno, vewri varena, ewnîyenê berê cîne cinîya. Ewnîyenê ame yew heş ew cê gênê zerre. Yew hefte qediyeno.

Heftê bîn rayna ewnîyenê yew tenî da ber ro. Ena ray yew verg ame. Ay vergî zî gênê zerre ew kuçlanê xwu qotî dekenî ew ver di roşenê.

Ver di roşenê zimistan ceneki wer pewcena, çî pewcena ew îne zî çî danê heywanan ew kuçlanî (locine) ver dî roşenê.

Yewna hefte ewnîyenê ki newe ra ber cinîya. Cenekî şona akena ki yew mêrdim o. Mêrdek wano “Mêrdimî megîr zerre, îhtibarê însanî nêbeno.” A wana “To enî heywanî girotî zerre, ma tersenê. Wa eno mêrdîm zî bêro zerre.”

Cê gênê zerre. Zimistanî enînan kîye di qeyta kene, heyana wesarî. Wesarî heş wano “Ez şona to rê yew colê (bole) heywanan gêna ana cay ra.”

Heş şono dano şiwandê şarî ro kişeno ew mêrdekî rê yew colê heywanan gêno ano.

Verg zî wano “Ez zî to rê dehbî (di-heb) muyanê xwu dena. Cay yew çî tengî to qewmîyaye, ti wîrdî muyanê mi vegne ew ez yena.”

Mêrdim zî wano “Ez zî firaqî virazena, ez qazançî ya, firaqan virazena. Wexto ki to rê firaqî lazim bî, bê kê ma, bê mî hetî ew ez filan ca da, ez firaqî dena to.” Heş şono heywanî ano ew verg zî xwura şono.

3 Hikâyenin metni imla açısından değiştirilmeden olduğu gibi şu kaynaktan alınmıştır: Mele Mehmûd Dêrşewî, *Mîştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989, 218-220.

Wesar o ew her kes xwu rê şono geyreno. Wesarî qatixê mêrdekî zav beno ew ca çinî yo qatixî deko fireqan. Ceneki mêrdekê xwu ra wana “Şo ay mêrdimî hetî wa firaq bido to, to ra wa ‘Bê, ez firaqî dena to.’ ”Ew ma rê firaqî bîya ew ma enî qatixê xwu dekê firaqan. Ca çinî yo ma qatix deke.”

Mêrdek xeyşanê xwu fineno herî ser ew şono dewida ay mêrdimî. Wano “Kê ay mêrdimî kura do?” Wanê “Filan ca do.” Mêrdek şono kê cê. Mêrdim mêrdekî beno kê xwu ew beno pey hewt beran.

Yew bi yew beran qefilneno ew cê beno, cê beno bero peyên, tay goşt ano mêrdekî ver roneno. Goşt, gogtê mêrdiman o. Mêrdek wano “Bira! Eno goştê mêrdiman o. “Însan wano “Ti ay meperse! Ti goştê xwu bore.” Mêrdek wano “Xula ez enî goştî nêwena.”

Însan şono yew yege (xardos; kirtik) ano ew didananê xwu têt kenno. Demekî (mevace ke) ay mêrdim, mêrdimwer o. Mêrdek îsanî ra wano “Bira! Ti se kenê?” O wano “Ez to wena!” Mêrdek wano “Wî bira! Mi to yew zimistan kê xwu di qeyta kerd. Ma qey enwa bî?” Wano “Enwa.”

Henî nêzdî kenno ki cê boro. Mêrdek wano “Vinde! Ez yew cixara banca hema mi bore.” Ew qutîya cixara xwu veceno ew muyanê vergî zî reydi veceno. Senî ki adir muyanê vergî ra neno, merdim wano “Bira! Eno çî veng bî ame?” Mêrdek wano “Çî bî, bî!”

Verg xwu deno berdî teberî ro şikneno ew heme beran pêro şikneno. Verg yeno zerre, yeno zerre. Verg mêrdekî ra wano, “Ti wanê çî?” Mêrdek vergî ra wano “Eno mêrdim mi weno.” Verg mêrdiwerî kişeno ew ay neqranê cê, ay ker-marê cê ew heme çî cê weneno herî ano kîye.

Maneno serra bînî, zimistanî rayna enî ûnbazê cîne yenê. Cenekî qay henî heywanî estî çî estî, zengîn bena. Heywanî wexto ki hî (hît) benê adirî ver di boy heşî ra yena. Ceneki mêrdekî xwu ra wana “Şar şono mêrdiman kenno dostê xwu ew mêrdekê mi zî şîyo heywanî ardî, kerdî dostê ma!”

Ceneki wana. “Boy yena.” Ay demekî qalî heşî guneno. Wesar beno heş şono teber. Heş mêrdekî ra wano “Ti gere difekî bigêrê ew bide ortê tepedê mi ro ew di cay bike.” Mêrdek heşî ra wano “Lîya senî? Destê mi nêgêno.” Heş rike kenno, wano “Xula gere ti pirodê.” O deno piro ew heş şono, heş şono.

Rayna maneno serra bîni heş yeno. Heş wano “Bira!” O wano “Ha!” Heş wano “*Bew bira! Cay derbe weş bî; la cay qali weş nêbeno!*”

Ma ra zûrî Hûmay ra raştî, ma elbê esîri viraştî, kamî destê xwu tiro kerd veşa.⁴

4 Bu hikâye Diyarbakır’ın Eğil ilçesi Yenilehir’de Nûriye Bekile tarafından anlatılmıştır. Bk. Şahab Laçin, *Estanikan û Meseleyanê Gêlî ra*, Roşna, Diyarbakır, 2016, 64-66. Yer yer hatalı olduğu görülen hikânin imlâsına dokunulmamıştır. Olduğu gibi aktarılmıştır.

Farsça Hikâyeler

4-Dil yarası kılıç yarısından beterdir.

زخم زبان، بدتر از زخم شمشیر است

Zexm-ê zebân bedter ez zexm-ê şemşîr est.

Bu konuyla ilgili Farsça üç hikâye anlatılmaktadır:

1.Varyant: Derler eski zamanlarda bir oduncu adam varmış; ormanın kıyısında hanımıyla birlikte bir kulübede yaşamış. Oduncu adam her gün baltasını alır, ormana gider odun toplarmış. Bir gün yine işiyle meşgul iken bir inleme sesini duyar ve sesin geldiği tarafa gider. Otlar arasında yere düşmüş ve bir bacağı şişmiş bir arslan görür ve kendine cesaret vererek ilerler.

Arslan dile gelerek der: “Ey adam! Ayağıma bir diken batmış, ayağımda irin oluşmuş; gel bana bir iyilik yap, bu diken ayağımdan çıkar.”

Adam yaklaşır ve arslanın ayağından diken çıkarır. Bu olaydan sonra arslan ile oduncu arkadaş olurlar. Arslan ondan sonra odun kesme işinde ve odunları köye taşımada adama yardımcı olur. Günlerden bir gün adam arslanı evine davet eder ve hangi yemeği severse hanımının o yemeği hazırlayacağını söyler. Arslan başta kabul etmez, der: “Siz insansınız, ben ise hayvanım; insanla hayvanın dost olması uygun olmaz.” Adam ısrar edince arslan adamın evine gitmeyi kabul eder ve kellepaça pişirmesini söyler.

Misafir ağırlama günü sofraya otururlar; arslan kelle paça yerken yemek suyu dudaklarının kıyısından çenesine akar. Oduncunun hanımı bu vaziyeti görünce yüzünü ekşitir ve kocasına der: “Herif! Bu da kim oluyor da eve getirdin?” arslan bunu duyunca kükrer ve adama der: “Ey adam! Ben sana, ben bir hayvanım, siz ise insansınız; arkadaşlığımız uygun düşmez, demedim mi? Şimdi kalk baltanı al ve var gücünle başımın ortasına vur!” Adam “Ama seninle arkadaşız” der.

Arslan, “Ey adam! Yediğimiz ekmek ve tuz hakkı için eğer vurmazsan hem seni hem hanımını parçalarım.” Der.

Adam korkudan baltayı alır ve var gücüyle şiddetli bir şekilde arslanın başına vurur. Arslan başı yarıldıktan sonra kalkar, gider. Adam artık onun bulunduğu ormana gitmez. Birgün kendi kendine der: Ne olursa olsun gider arslanı görürüm; acaba öldü mü sağ kaldı mı?” Adam ormana varınca arslanı görür ve der: “Arkadaş! Hâlâ sağ mısın?”

Arslan der: “Gördüğün gibi senin baltanın açtığı yara iyileşti fakat senin hanımının açtığı yara hâlâ iyileşmedi ve iyileşmez. Çünkü dil yarası iyileşmez. Git bir daha buralara gelme; buralarda görünürsen seni parça parça ederim!”⁵

5 Zûlfiqârî, Hesên, *Dâstânâ-yi Emsâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran 1385 hş., 559.

2.Varyant: Bir yaşlı adam varmış; odun kesip şehirde satmakla geçinir ve ailesini zar zor idare edermiş. Birgün yine yabanda odun kesmekle meşgul iken bir aslanın ona doğru geldiğini görür, korkudan yere oturur ve kendini öylece Allah'a bırakır. Arslan yaklaşır, selam verir, hal hatır sorar; korkudan dili tutulan yaşlı adam binbir zahmetle selamına karşılık verir. Aslan yaşlı adama der: "Korkma bu gün sana yardım etmeye geldim." Aslan da odun ve çalı toplamaya ve deste yapmaya başlar; ikinci olunca odunları sırtına alır şehre yakın bir yere kadar taşır. Yaşlı oduncu o gün sattığı odunlarla daha fazla para kazanır ve sonraki zamanlarda daha fazla yiyecek satın alarak eve götürür. Ondan sonra adamın işleri aslanın da yardımıyla daha da canlanır ve gün be gün geliri artar. Bir miktar sermaye oluşturur; odun taşımak için bir eşek satın alır ve bir süre sonra bir ev, bir köle ve bir cariye satın alır. Zamanla şehirde ticaret mallarına ortak olur ve kısa bir sürede iş ve düzen kurar. Yıllar geçer, yaşlı adam bir gün aslanla öğle yemeğini yerken aslana döner ve der: "Bu şekide yemek yemekle midemi bulandırıyor sun; artık başıma tak etti; biraz ağzına ve dudaklarına dikkat et de salyaların sofraya ve yemek tabağına dökülmesin!" Bu dil yarasından çok incinen aslan sofradan çekilir ve emredercesine yaşlı adama der: "Eğer arkadaşlığımızın hatırına ve yediğimiz ekmekle tuzun hakkına riayet etmek istiyorsan, kalk, arkamdan gel." Çok korkmuş olan yaşlı adam titreye titreye arslanın peşinden yola düşer, gider. Bir dağa varıncaya kadar yürürler de yürürler. Aslan başını büyük bir taşın altına koyar, yaşlı adama der: "Bu taşı yuvarla başımı ezsin." Yaşlı adam ne kadar ısrarla yalvarsa da fayda etmez ve sonunda taşı iteleyerek aslanın başına değmesine mecbur kalır. Aslan kan revan içinde kalır ve yaşlı adam korkudan hızla kaçıp uzaklaşır. Aradan yıllar geçer ve iyice zenginleşen yaşlı adam bir gün ticaret kervanı kafilesiyle şehre gelirken ani bir aslan kükremesiyle kfiledeki herkes yerinde taş kesilir. Hizmetçiler yük taşıyan develeri ve diğer hayvanları bin bir zahmet ve meşakkatle durdurabilir. Kervan sahibi ve kervanbaşı olan yaşlı adam ön taraf geçer ve uzaktan onlara doğru gelen bir aslanı farkedir. Yaşlı adam biraz ilerler ve aslana yaklaşınca, eski arkadaşını tanır. Selam verir, halini sorar ve aslana der: "Bu kervan kafilesi benimdir ve senin çabaların sayesinde hayatım tamamen güven ve refah içinde sürmektedir." Aslana teşekkür eder ve ona yarasının durumunu sorar. Aslan iyileşmiş olan yarasını yaşlı adama gösterir ve der: "*Ey arkadaş! Başımdaki yara iyileşti; dil yarası, taş/ kılıç yarasından beterdir...*"⁶

3.Varyant: Bir genç çoban varmış; çok ustaca ney çalarmış. Derler bir kaplan onun ney sesine âşık olmuş ve gündüzleri neyzenin neyini dinlemek için onun yanına gelirmiş ve sonunda arkadaş olmuşlar; günleri bu şekilde geçermiş.

6 Zülfîqârî, *Dâstân-hâ-yi Emsâl*, s. 560.

Bir süre sonra çoban nişanlanır ve gecelerden bir gece nişanlısıyla otururken nişanlısı der: “Bu kötü koku nedendir?” Çoban ağzını nişanlısının kulağına yaklaştırarak gizlice der: “Bu kötü koku kaplanın ağzından geliyor.” Kaplan duyar ve öfkeyle kalkıp gider. Az sonra çoban da yola düşer. Yolun yarısına varmadan bir anda kaplanı göğsü üzerinde görür. Kaplan çobana der: “Arkadaşlığımızın hakkı için beni küçük düşürmenin karşılığı olarak elindeki sopayla başıma vur; yoksa seni parçalarım.” Çoban mecburen var gücüyle sopayı kaplanın başına vurur ve kaçar. Kaplan kan revan içinde tepinir ama ölmez. Her gün suyun kenarını gider başındaki yaraya bakar; sonunda yarası iyileşir. Günlerden bir gün çobanın yolunu keser ve der: “*Başımda yaranın izini görüyor musun?*” çoban “*Hayır*” deyince kaplan, “*Başımda yaranın izi kalmadı; ama senin sözünün ısırtığı hâlâ kalbimde duruyor!*” der ve onu parçalar.⁷

IV. Hikâyelerin Kahramanları; Müşterek ve Farklı Yönleri

Burada verilen *dil yarasıyla* ilgili hikâyelerden Kurmancî bir hikâye hariç diğer beş hikâyenin kahramanları insan ve hayvanlardan oluşmaktadır. Bir Kurmancî ile Zazakî hikâyenin asıl kahramanları birer adamla birer ayıdır (Zazakî’de kurt, insan ve adamın hanımıdır). Diğer Kurmancî hikâyenin asıl kahramanları bir adam ile oğludur Farsça iki hikâyenin asıl kahramanları birer oduncu adamla birer arslandır. Bir tanesinin asıl kahramanları genç neyzen ile kaplandır. Arslanların öfkesine neden olan olay, kendilerinden yemek yeme tarzlarıyla ilgilidir. Birinde arkadaşı yaşlı oduncu bunu dile getirir, diğerinde (Farsça) oduncunun hanımı. Ayılar ile kaplanın öfkelenmesine neden olan olay, kendilerinden kötü koku geldiğinin dile getirilmesidir. Kurmancî hikâyede adam; Zazakî hikâyede adamın hanımı ve Farsî hikâyede neyzenin nişanlısı, bu kötü kokuyu dile getirir. Bütün hayvan kahramanlar, arkadaşları insanlara ders vermek için kendi rızalarıyla, onların eliyle (balta, kurşun, taş, sopa ile) cezalandırılmak; yaralanmak veya ölmek isterler. Bütün hayvanların yarası iyileşir ve eski arkadaşlarıyla görüşüp yüreklerindeki dil yarasının iyileşmediğini ve iyileşmeyeceğini söylerler. Kaplan hariç diğer hayvanlar, arkadaşları insanlardan öç almazlar.

Sonuç: En eski tarihlerden beri düşüncelerini açıklamak için insanların başvurduğu araçlardan biri de temsili hayvan hikâyeleridir. Hâlâ güncelliğini koruyan Hint kaynaklı *Kelile ve Dimne* (*Pança-tantara*: Beş-bölüm veya Beş-öğüt), *Merzbânâme*, *La Fontaine* vs. hayvan hikâyeleri kitapları bu türdendir.⁸ Sosyal hayatta ve ikili ilişkilerde söylenen kırıcı, küçük düşürücü ve yaralayıcı sözlerin muhatabın gönlünde yolaçtığı tahribatın kılıç, bıçak, ok vb. aletlerin

7 Zülfîqârî, *Dâstânâ-yi Emsâl*, s. 560-561.

8 Bu konunun ayrıntıları için bk. Çiftçi, Hasan, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bakanlığı, 2002, s. 49 vd.

tahribatından daha kalıcı olduğunu anlatmak için de temsili hayvan masallarından istifade edilmiştir.

Yerinde güzel bir sözün, insanların beğenisini kazanarak deyim veya atasözü haline dönüşmesi için yıllar, belki de yüzyılların geçmesi gerekir. Ortadoğu kültüründe *ısırmacı söz* veya *dil yarası*yla ilgili bunca zengin ortak malzeme, bölge halklarının ortak düşünme, algılama ve algıladığını ortak ifadelerle açıklama olgusunun derin tarihî köklerini işaret eder. Bu konuyla ilgili çok çeşitli atasözlerini bir arada düşündüğümüz zaman insana şu mesajı verdiği ortaya çıkar: İnsanın hem kendisini hem muhatabını rahatlatması ve mutlu etmesi için önce aklını ve ve kalbini dinlemesi, ondan sonra dilini devreye sokması gerekir. Elbette kötülükleri ve haksızlıkları önlemek için gerektiği yerde ve zamanda da hakkı ve doğruyu söylemek bazı insanlara dokunabilir. Önemli olan aşırıya kaçmaktan sakınmaktır.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I-II, İnkılâp İstanbul 1988.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- ‘Azîmî, Muhendîs Sâdıq, *Ferheng-i Bîst Hezâr Mesel û hikmet û Istilâh*, Tahran 1382 hş.
- Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşiyân û Biwej*, Weşanên Na, İzmir 2014.
- Çiftçi, Hasan, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bakanlığı, 2002
- Dihqân, Behmen, *Ferheng-i Câmî’-i Zarbu’l-meselhâ-yi Fârsî*, Tahran 1383 hş.
- Dihxodâ, Ali Ekber, *Emsâl u Hikem*, I-IV, Emîr Kebîr, 1363 hş.
- Hecîyê Cındî, *Hikyated Cimeta Kurda VI*, Weşanxana Asoxîk, Yêrêvan 2005, s.214-215.
- Hesen, Bîlal, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008.
- Laçîn, Şahab, *Estanikan û Meseleyanê Gêlî ra*, Roşna, Diyarbakır, 2016.
- Mehmet Oncu, *Gotinên Peşiyân*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları 2009.
- Mele Mehmûd Dêrşewî, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşiya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989
- el-Meydânî, Ebî’l-Fazl b. Ehmed b. Muhammed, en-Nîsâbûrî el-Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, I-II, (tahkik, Muhammed MuhyuddînAbdu’l-Hamîd), 1955.
- Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşiyân*, Enstitüya Kurdî, Stenbol 1992.
- Ordixanê Celîl û CelilêCelîl, *Zargotina K’urda*, I-II, Moskova 1978.

Qâdır Fettâhi-yê Qâzî, *Emsâl û Hikem-ê Kurdî*, İntişâr-ê Dânişgâh-ê Tebrîz, 1364 hş./1987.

Selcan, Zilfi, *Qese u Qesê Virênu Leksikon*, Dersim 2013.

Tîgrîs, Amed, 6762 *Gotinên Peşîyan*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.

Tokmak, A. Naci, *Farsça-Türkçe Ortak Deyimler Sözlüğü*, İstanbul 1995.

Veroj, Said: <http://www.kovarabir.com/2012/10/seid-veroj-vateye-verenan-ye-dimiliZazakî/>

Zûlfiqârî, Hesên, *Ferheng-ê Bozorg-ê Zêrbu'l-Meşelhâ-yê Fârsî*, I-II, Tahran 1388 hş.

_____, *Dâstânê-yi Emsâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran 1385 hş.

<http://mawdoo3.com>

<https://forum.sedty.com/t349433.html>

A: Arapça

c: cilt

F: Farsça

Hş.: Hicrî şemsî

K: Kurmancî

s.: sayfa

T: Türkçe

Z: Zazakî

vd.: ve devamı